

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Починаючи з 2001 року, після затвердження Указом Президента України «Концепції державної регіональної політики», [4] в Україні активно розробляються теоретико-методологічні засади державної регіональної політики. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів країни започаткована розробленням концепцій і програм соціально-економічного розвитку регіонів. Перша така розробка виконана для регіону Українського Причорномор'я у 1993 р. і затверджена Урядом у 1995 р. [5] Надалі двічі розроблялись проекти стратегії економічного та соціального розвитку України, [10, 13] які доповнювались і конкретизувались регіональними стратегіями соціально-економічного розвитку, що їх розробляли обласні державні адміністрації. Останнім часом державна регіональна політика отримує відповідну законодавчу та нормативно-правову базу. [1, 2, 3 та ін.]

Головною метою державної регіональної державної політики України є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку територій, усунення основних регіональних диспропорцій, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів якості життя для кожного громадянина незалежно від місця проживання. Досягнення поставлених цілей потребує максимального використання потенціалу та переваг розвитку кожного окремого регіону, підвищення ролі регіональних органів влади у визначенні стратегічних перспектив розвитку та відповідальності за їх досягнення.

Можна було б вітати динамічне становлення регіональної політики в Україні, визначення її головних цільових настанов та нормативно-правової бази, розробку концепцій, стратегій і програм соціально-економічного розвитку. Разом з тим, необхідно констатувати загальне відставання щодо теоретичного обґрунтування сучасної регіональної політики та напрямків її

практичної реалізації. На даний час регіональна політика в Україні значно поступається європейському досвіду управління регіональним розвитком, глибиною наукової розробки принципів і методів регіональної політики, підходів до її ефективного використання.

З кінця 1990-х років в Україні започаткований новий науковий напрям – регіональна економіка, у розробці якого провідну роль повинні зіграти географи та економісти. [6, 7, 8 та ін.] Зауважу, що перші в Україні постановки та підручники для регіональної економіки були підготовлені саме географами. [9, 12] Подальший розвиток регіональної економіки та регіональної політики потребує прискореного розв'язання кількох важливих і складних наукових та організаційно-економічних питань.

Чи не найбільш актуальною проблемою регіональної економіки та регіональної політики є регіоналізація України. З одного боку, маємо чималий досвід економічного районування країни протягом радянського часу і численні проекти регіоналізації сучасної України. З другого – цей досвід не просувається далі програм шкільної географії і зберігає суто пізнавальний характер. Відповідно до вимог Асоціації Європейських регіонів регіоналізація України повинна бути вписаною у чинну систему її адміністративно-територіального устрою, відповідати кількісним і якісним стандартам Європейських регіонів і бути законодавчо затвердженою.

Сучасна регіональна політика в Україні розробляється та реалізується за обласними регіонами, які жодною мірою не відповідають європейським стандартам (NUTS2). Але і без європейських норм очевидно, що розробляти стратегію господарського використання Українських Карпат у формі чотирьох неузгоджених між собою обласних програм (Львівська, ІваноФранківська, Закарпатська, Чернівецька області) в принципі невірно. Так само неправильно визначати стратегію розвитку морегосподарського комплексу України за окремими областями та АРК. Регіонами повинні стати природно-господарські комплекси другого, після національного, рангу. Показово, що такі регіони повинні мати свої –регіональні столиці, а не

просто обласні центри. Для розв'язання цієї проблеми необхідно якнайшвидше здійснити низку організаційних заходів: створити комісію з регіоналізації країни під егідою Українського географічного товариства та Національного комітету географів України; у контакт з Радою по вивченню продуктивних сил України, Державним проектним інститутом-Діпромiсто, Міністерством регіонального розвитку та архітектури ініціювати створення робочої групи (державної комісії) з розробки сучасної схеми регіоналізації України; провести публічне обговорення різних проектів регіоналізації України, в разі потреби – їх експертизу на європейському рівні; законодавчо затвердити схему регіоналізації України.

Слід пам'ятати, що регіоналізація країни можлива за двома напрямками. За першим, регіони являють собою групування та об'єднання сусідніх областей без радикальних змін чинного АТУ. За другим, регіони – це адміністративно-територіальні одиниці (АТО) першого рівня у новій системі адміністративно-територіального устрою (АТУ), що замінюють чинний обласний поділ країни. Вже зараз зрозуміло, що другий варіант оптимальний, і проблему регіоналізації країни слід розглядати у контексті нової (чергової) адміністративно-територіальної реформи. Підкреслимо, що нові АТО першого рівня – регіони (інші назви – краї, землі) створюються для розробки і реалізації державної регіональної політики. Всі інші питання державного управління передаються на нижні рівні АТУ. При цьому державні органи влади зберігаються лише на рівні регіонів, а далі (нижче) починається сфера місцевого самоврядування.

Настав час вводити у програми підготовки університетських географів курси регіоналізації та адміністративно-територіального устрою України.

Істотним недоліком переважної більшості проектів регіоналізації країни є їх однорівневність. Дійсно, у європейській практиці регіони – це однорівневі щодо адміністративного статусу території, що потребують цілісного, інтегрованого планування та управління. Проте, та ж сама

практика східноєвропейських країн, де регіоналізація безпосередньо пов'язана з адміністративно-територіальними реформами, переконливо засвідчує ієрархічну багаторівневність регіоналізації співставно з таксономією адміністративно-територіального устрою країн, з врахуванням особливостей адміністративно-територіальних одиниць різних рівнів. У геополітичних та гео економічних дослідженнях традиційно розрізняють різнорівневі регіони таких географічних масштабів: мега-; макро-; мезо-; мікро-. Для потреб соціально-економічної регіоналізації таксономія регіонів може бути такою: регіони; субрегіони; мезо- та мікрорегіони. Така ієрархічна систематика регіонів потребує відповідного обґрунтування з визначенням і встановленням природно-господарських комплексів другого, третього і т. д. рангів (I ранг має національна економіка). Така систематика повинна стати підґрунтям наступної адміністративно-територіальної реформи країни, основою для встановлення реальних регіонів, уточнення їх складу та меж.

Географи традиційно розглядають регіони країни як природно-господарські (соціоприродні, економіко-соціоприродні) комплекси. У переважній більшості пропонувані проекти регіоналізації України регіони подаються як такі з дуже схематичним обґрунтуванням чи навіть без нього взагалі. Географи повинні взяти на себе компонентний аналіз територіальної неоднорідності країни за головними особливостями природного середовища, природно-ресурсного потенціалу, населення і розселення, інфраструктурного облаштування території, структури і спеціалізації господарства, екологічного стану середовища. Суто географічними завданнями обґрунтування схем регіоналізації є аналіз історико-географічних особливостей господарського освоєння різних частин території країни, рівнів господарського освоєння територій, специфіки геополітичного та гео економічного положення окремих територій та їх геополітичного і гео економічного потенціалу.

Загальна географічна вивченість території України достатньо висока, і може видатися, що для потреб регіоналізації країни можна обійтись простою

схемою: підготувати серію покомпонентних карт України, яких сумарно може бути кількасот, тематично їх згрупувати та інтегрувати, в разі потреби побудувати інтегральні (синтетичні) карти, що показують узагальнено геопросторову неоднорідність території країни і т.д. Насправді, методологічна ситуація з використанням серій покомпонентних географічних карт для потреб регіоналізації країни значно складніша. Навіть загально визнані схеми компонентно-галузевого районування України можуть виявитися мало придатними для регіоналізації країни, оскільки вони виконувались свого часу на інших теоретико-методологічних засадах, з іншими цільовими настановами.

Як приклад, згадаємо карту систем розселення України, побудованою за такою таксономією: єдина система розселення країни; регіональні (обласні) системи розселення; субрегіональні (міжрайонні); мезорегіональні (районні) та локальні системи розселення. Як бачимо, в основу систематики розселення покладено чинний адміністративно-територіальний устрій, який нині вже сам викликає великі сумніви та нарікання. Скажімо, Одеська область протягом радянського періоду змінювала свій склад і межі п'ять разів, відтак маємо п'ять варіантів Одеської обласної системи розселення, чи не так? Для цілей регіоналізації потрібна інша, генетично вкорінена класифікація систем розселення, до якої слід —прив'язувати адміністративно-територіальний устрій країни (а не навпаки, як ми робимо нині). Потрібна нова теоретико-методологічна основа систематики розселення країни. І ще один приклад з картографуванням природно-ресурсного потенціалу країни. Здається тут все надійно і правильно. Численні карти показують розміщення окремих природно-ресурсних компонентів. Чимало карт представляють інтегровані ресурсні характеристики — агрокліматичні, агрогрунтові, агроландшафтні та ін. Серії карт характеризують розміщення головних видів природних ресурсів — земельних, водних, мінерально-сировинних, лісових та ін., але запити практики потребують подальшої інтеграції природно-ресурсних характеристик та їх поєднання з соціально - економічними

умовами щодо використання цих ресурсів. Традиційні карти земельних ресурсів нині співставляють з економічними умовами ведення сільського господарства та його спеціалізацією і виділяють інтегровані земельно – кадастрові райони. Такі приклади можна продовжити.

Для цілей регіоналізації країни вочевидь необхідно типізувати територіальні поєднання головних видів природних ресурсів, з одного боку, та соціально-економічних умов щодо їх використання в залежності від рівнів господарського освоєння територій – з другого.

Десятки і сотні географічних карт представляють розміщення всіх видів економічної діяльності, галузей господарства та інфраструктури. В той же час практично відсутні карти, які показують господарські (економічні) комплекси України різних типів і масштабів за особливостями структури та спеціалізації їхньої економіки. Науково обґрунтована регіоналізація країни потребує поєданого аналізу різних типів комплексів природи-населення-господарства, різних типів комплексності – соціоприродної, соціально-економічної, природно-господарської, їхньої систематики та картографування.

Обов'язковою передумовою регіоналізації країни є формування спеціалізованої геоінформаційної системи – ГІС-регіони України. Географи впритул наблизились до розв'язання цієї задачі у процесі створення Національного географічного атласу України. На порядку денному тематичний підбір природничо-ресурсної, соціально- демографічної та економічної інформації для цілей регіоналізації країни, розроблення серії спеціальних карт для потреб регіоналізації, які покажуть головні й узагальненні особливості просторової неоднорідності в межах країни природи, населення, господарства, реальне різноманіття господарського освоєння та використання різних частин території України.

Істотним недоліком переважної більшості проектів регіоналізації країни є їх однорівневість. Дійсно, у європейській практиці регіони – це однорівневі щодо адміністративного статусу території, що потребують цілісного,

інтегрованого планування та управління. Проте, та ж сама практика східноєвропейських країн, де регіоналізація безпосередньо пов'язана з адміністративно-територіальними реформами, переконливо засвідчує ієрархічну багаторівневність регіоналізації співставно з таксономією адміністративно-територіального устрою країн, з врахуванням особливостей адміністративно-територіальних одиниць різних рівнів. У геополітичних та гео економічних дослідженнях традиційно розрізняють різнорівневі регіони таких географічних масштабів: мега-; макро-; мезо-; мікро-. Для потреб соціально-економічної регіоналізації таксономія регіонів може бути такою: регіони; субрегіони; мезо- та мікрорегіони. Така ієрархічна систематика регіонів потребує відповідного обґрунтування з визначенням і встановленням природно-господарських комплексів другого, третього і т. д. рангів (I ранг має національна економіка). Така систематика повинна стати підґрунтям наступної адміністративно-територіальної реформи країни, основою для встановлення реальних регіонів, уточнення їх складу та меж.

Географи традиційно розглядають регіони країни як природно-господарські (соціоприродні, економіко-соціоприродні) комплекси. У переважній більшості пропонувані проекти регіоналізації України регіони подаються як такі з дуже схематичним обґрунтуванням чи навіть без нього взагалі. Географи повинні взяти на себе компонентний аналіз територіальної неоднорідності країни за головними особливостями природного середовища, природно-ресурсного потенціалу, населення і розселення, інфраструктурного облаштування території, структури і спеціалізації господарства, екологічного стану середовища. Суто географічними завданнями обґрунтування схем регіоналізації є аналіз історико-географічних особливостей господарського освоєння різних частин території країни, рівнів господарського освоєння територій, специфіки геополітичного та гео економічного положення окремих територій та їх геополітичного і гео економічного потенціалу.

Загальна географічна вивченість території України достатньо висока, і може видатися, що для потреб регіоналізації країни можна обійтись простою

схемою: підготувати серію покомпонентних карт України, яких сумарно може бути кількасот, тематично їх згрупувати та інтегрувати, в разі потреби побудувати інтегральні (синтетичні) карти, що показують узагальнено геопросторову неоднорідність території країни і т.д. Насправді, методологічна ситуація з використанням серій покомпонентних географічних карт для потреб регіоналізації країни значно складніша. Навіть загальноновизнані схеми компонентно-галузевого районування України можуть виявитися малопродатними для регіоналізації країни, оскільки вони виконувались свого часу на інших теоретико-методологічних засадах, з іншими цільовими настановами.

Як приклад, згадаємо карту систем розселення України, побудованою за такою таксономією: єдина система розселення країни; регіональні (обласні) системи розселення; субрегіональні (міжрайонні); мезорегіональні (районні) та локальні системи розселення. Як бачимо, в основу систематики розселення покладено чинний адміністративно-територіальний устрій, який нині вже сам викликає великі сумніви та нарікання. Скажімо, Одеська область протягом радянського періоду змінювала свій склад і межі п'ять разів, відтак маємо п'ять варіантів Одеської обласної системи розселення, чи не так? Для цілей регіоналізації потрібна інша, генетично вкорінена класифікація систем розселення, до якої слід—прив'язувати адміністративно-територіальний устрій країни (а не навпаки, як ми робимо нині). Потрібна нова теоретико-методологічна основа систематики розселення країни.

І ще один приклад з картографуванням природно-ресурсного потенціалу країни. Здається тут все надійно і правильно. Численні карти показують розміщення окремих природно-ресурсних компонентів. Чимало карт представляють інтегровані ресурсні характеристики – агрокліматичні, агрогрунтові, агроландшафтні та ін. Серії карт характеризують розміщення головних видів природних ресурсів – земельних, водних, мінерально-сировинних, лісових та ін., але запити практики потребують подальшої інтеграції природно-ресурсних характеристик та їх поєднання з соціально -

економічними умовами щодо використання цих ресурсів. Традиційні карти земельних ресурсів нині співставляють з економічними умовами ведення сільського господарства та його спеціалізацією і виділяють інтегровані земельно – кадастрові райони. Такі приклади можна продовжити.

Для цілей регіоналізації країни вочевидь необхідно типізувати територіальні поєднання головних видів природних ресурсів, з одного боку, та соціально-економічних умов щодо їх використання в залежності від рівнів господарського освоєння територій – з другого.

Десятки і сотні географічних карт представляють розміщення всіх видів економічної діяльності, галузей господарства та інфраструктури. В той же час практично відсутні карти, які показують господарські (економічні) комплекси України різних типів і масштабів за особливостями структури та спеціалізації їхньої економіки. Науково обґрунтована регіоналізація країни потребує поєданого аналізу різних типів комплексів природи-населення-господарства, різних типів комплексності – соціоприродної, соціально-економічної, природно-господарської, їхньої систематики та картографування.

Обов'язковою передумовою регіоналізації країни є формування спеціалізованої геоінформаційної системи «ГІС-регіони України». Географи впритул наблизились до розв'язання цієї задачі у процесі створення Національного географічного атласу України. На порядку денному тематичний підбір природничо-ресурсної, соціально- демографічної та економічної інформації для цілей регіоналізації країни, розроблення серії спеціальних карт для потреб регіоналізації, які покажуть головні й узагальненні особливості просторової неоднорідності в межах країни природи, населення, господарства, реальне різноманіття господарського освоєння та використання різних частин території України.

Список літератури:

1. Закон України. Про Генеральну схему планування території України. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002. – № 30, с. 204.
2. Закон України. «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997. // Відомості

Верховної Ради (ВВР), 1997. – 3 24, с. 170.

3. Закон України –Про стимулювання розвитку регіонів (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 20 грудня 2005р.

№ 3235 - IV)»

4. Концепція державної регіональної політики (затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001р. №341 (2001).

5. Концепція соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я (затверджена Постановою КМ України № 324 від 5 травня 1995 р.).

6. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Суспільно-географічне районування України: Навч.посіб. – К.: ВПЦ –Київський ун-тет», 2000. – 228 с.

7. Мельник С.А. Управління регіональною економікою: Навч. Посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 124с.

8. Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект: Монографія. – К.: ВПЦ –Київський ун-тет», 2004. – 130с.

9. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993. – 219 с.

10. Розпорядження Президента України від 21 грудня 2001 р. № 372/2001 – рр. –Про підготовку проекту Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки».

11. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2000. – 223 с.

12. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. пос. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560с.

13. Указ Президента України від 28 квітня 2004 р. № 493/2004 –Про стратегію економічного та соціального розвитку України –Шляхом Європейської інтеграції» на 2004-2015 роки.